

منابع ژئواکونومیکي تنش در روابط سياسي جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه

رضا شاهقلیان قهفرخی^{۱۸}، محمدتقی قدس^{۱۹}، دکتر بزرگ‌زاده^{۲۰}

فصلنامه (علمی - تخصصی) مطهر، سال شانزدهم، شماره ۵۰، پاییز ۱۳۹۸

چکیده

یکی از سیاست‌هایی که پس از انقلاب اسلامی در آن تحولی عظیم ایجاد شد، رویکرد نگاه به سایر بازیگران عرصه منطقه‌ای و جهانی بجای نگاه و وابستگی مطلق به غرب بود، که در این نگاه همسایگان جایگاه ویژه‌ای داشتند. در این راستا به نظر می‌رسد یکی از کشورهای همسایه ایران که از نظر ژئواکونومیکي دارای امتیازهای فراوانی بوده کشور جمهوری ترکیه می‌باشد. لذا سوال اساسی این است که «منابع ژئواکونومیکي تنش در روابط سياسي جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه کدامند؟». این پژوهش که از نوع کاربردی - توسعه ای بوده و به روش توصیفی-تحلیلی و پیمایشی انجام گردیده و پس از گردآوری اطلاعات و منابع اولیه و مشورت با نخبگان دانشگاهی برای اثبات پایایی و روایی، در نهایت تعدادی از تنش‌های محتمل در قالب مولفه ژئواکونومیکي شناسایی شده و برای کسب نظر و دیدگاه متخصصین این حوزه پرسشنامه‌ای در خصوص اینکه هر یک از این تنش‌ها چه میزان روابط سياسي دو کشور را تحت شعاع قرار می‌دهد تهیه و در اختیار صاحب نظران قرار گرفت. پس از جمع‌آوری اطلاعات حاصل از پرسشنامه به تجزیه و تحلیل داده‌ها توسط نرم افزار SPSS پرداخته شد. نتیجه حاصل از این واکاوی و تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد، در مولفه ژئواکونومیک تنش‌هایی وجود داشته و در مجموع شش تنش مورد تأیید قرار گرفت. در ادامه مهمترین منبع تنش ژئواکونومیکي، رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی و مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح‌های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا مشخص گردید.

واژگان کلیدی: منابع تنش، روابط سياسي، ژئواکونومیک، جمهوری اسلامی ایران، ترکیه.

۱۸- مدرس و پژوهشگر دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (علیه السلام)، rshahgholi@ihu.ac.ir

۱۹- دانش آموخته مطالعات دفاعی استراتژیک

۲۰- دانشیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)

مقدمه

بدون تردید یکی از متغیرهای موثر در شکل گیری خط مشی سیاست خارجی، مباحث استراتژیک و سیاست دفاعی هر کشور، محیط منطقه ای و ابعاد مختلف آن می باشد. اگرچه که امروزه منافع ملی کشورها مهمترین معیار برای تصمیم گیری سیاسی است اما نباید فراموش کرد که منافع ملی واقع بینانه در ارتباط با « قدرت یا ظرفیت اقدام دولت ها » تعریف می شود و اغراق نیست اگر گفته شود کشورها سعی می کنند از طریق تحلیل ظرفیت قدرت و بهره مندی از عوامل و منابع ژئوپولیتیکی^{۲۱}، ژئواکونومیکی^{۲۲} و ژئوکالچر^{۲۳} خود زمینه دستیابی به قدرت^{۲۴} بیشتر، به منظور پشتیبانی لازم از منافع و امنیت ملی خود را فراهم نمایند.

از طرفی دیگر بدلیل محدودیت دولتها در کسب و ارتقای قدرت ملی خود و تلاش رقابت آمیز دولت های مختلف برای کسب و اعمال منابع قدرت^{۲۵}، موجبات تبدیل این منابع، به منابع مشاجرات و تنش های طویل المدت را فراهم می آورد به گونه ای که توان عمده دستگاه دیپلماسی کشورها معطوف به شناسایی و رفع این تنش ها برای وصول به منافع حداکثری ملی خویش می گردد. این مهم کاملاً بر رفتار سیاسی، استراتژی ها، منافع و اهداف ملی^{۲۶} کشورها تأثیر گذار است. به نحوی که غفلت از آن تنش ها ممکن است امنیت ملی، تمامیت ارضی، بقا و موجودیت یک کشور را به خطر اندازد.

بنابر این اگر تأمین منافع و اهداف ملی و در نهایت حفظ تمامیت ارضی یک کشور، محور اصلی و اساسی سیاست گذاری های داخلی و خارجی حکومت آن است پس بایستی مبتنی بر شناخت دقیق منابع تنش ژئواکونومیکی با طرف های متقابل به ویژه با همسایگان بوده باشد تا در عرصه بین المللی و نظام جهانی به خواسته مطلوب خود برسد. از این رو این پژوهش به دنبال آن است تا ضمن احصاء و برشماری منابع ژئواکونومیکی تنش و مشاجره موجود میان دو کشور، راه کارهای ممکن برای کاستن از تنش های مزبور را به مطالعه برنشیند.

^{۲۱} - Geo Politic

^{۲۲} - Geo Economic

^{۲۳} - Geo Cultur

^{۲۴} - Power

^{۲۵} - Power Source

^{۲۶} - National Goal

بیان مسأله

ترکیه با نام رسمی جمهوری ترکیه کشوری اوراسیایی است که بخش بزرگ کشور یعنی آناتولی یا آسیای کوچک در جنوب باختر آسیا و منطقه به اصطلاح خاورمیانه واقع است و بخش کوچکی نیز به نام تراکیه در منطقه بالکان قرار دارد، ترکیه در خاور با کشورهای ایران، جمهوری آذربایجان (نخجوان)، ارمنستان، و گرجستان؛ در جنوب خاوری با عراق و سوریه؛ و در شمال باختری (بخش اروپایی) با بلغارستان و یونان همسایه است. امپراتوری عثمانی در جنگ اول جهانی از هم پاشید و مورد تهاجم بریتانیا و متحدانش واقع شد. مصطفی کمال پاشا به دلیل سازماندهی مقاومت ملی علیه دول خارجی قهرمان ملی ترکیه گردید و توانست جمهوری ترکیه را در سال ۱۳۰۲ (۱۹۲۳) بر پایه اصل جدایی دین از سیاست بنا کند و ملقب به آتاترک شد. جمهوری اسلامی ایران به دلیل آنکه در یکی از مناطق پنج‌گانه استراتژیک جهان واقع شده و همچنین به لحاظ اهداف، علائق و منافع منطقه ای و جهانی و نیز چالش‌ها^{۲۷} و تهدیدات موجود، جزو کشورهایی است که به شدت نیازمند شناخت کشورهای پیرامونی خویش و دیگر کشورهای مهم بازیگر صحنه نظام بین‌الملل هستند. در میان همسایگان ایران، جمهوری ترکیه از جایگاه و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این کشور با دارا بودن ۴۹۹ کیلومتر مرز مشترک با ایران علاوه بر اینکه دارای خصوصیات ژئوپلیتیکی، اقتصادی، تاریخی و فرهنگی خاص خود می باشد، دروازه ارتباط زمینی و ترانزیت کالای بسیاری از کشورهای غرب آسیا از جمله ایران به اروپا می باشد.

همچنین وجود تبعه های آذری زبان و کرد زبان در دو سوی مرزهای کشور ایران و ترکیه با اشتراکات زبانی و فرهنگی و پیشینه تاریخی شان، اهمیت ترکیه را به عنوان همسایه غربی ایران دو چندان می کند. بی تردید بدون شناخت محیط پیرامونی و نظم و معادلات حاکم بر آن، دستیابی به اهداف امنیت و منافع ملی^{۲۸} غیرممکن و یا در صورت امکان مستلزم سعی و خطای بسیار و اتلاف منابع و هزینه‌های سنگین و احتمالاً جبران ناپذیر خواهد بود. بنابراین بررسی منابع تنش فی‌مابین دو کشور جهت استفاده از ظرفیت‌های موجود و جلوگیری از تبدیل تنش

۲۷ - Challenge

۲۸ - National Interest

ها^{۲۹} به تهدید^{۳۰} و یا درگیری می‌تواند در اتخاذ تصمیمات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی کشور ما سودمند و برای کاستن از تصادمات احتمالی در آینده مفید واقع شود. در این راستا و برای تأمین این نیاز ضروری، تاکنون برخی سازمان‌ها و مراکز مطالعاتی و تحقیقاتی، کارهای بسیاری (تحت عنوان‌های مختلف) انجام داده‌اند که هر کدام در جای خود قابل تقدیر است، لیکن پژوهشی علمی با این عنوان و شاخص‌ها یافت نشد، لذا ضرورت اجرای پژوهشی که بتواند منابع ژئواکونومیکی تنش فی‌مابین دو کشور را احصاء نماید احساس شد. این پژوهش در پی احصاء منابع ژئواکونومیکی تنش در روابط دو کشور بوده و آن را از منظر صاحب نظران و کارشناسان این حوزه اولویت‌بندی می‌نماید.

اهمیت و ضرورت موضوع

همان‌گونه که به تفصیل در بخش بیان مسأله گذشت، همسایگی کشور جمهوری ترکیه با ایران و اشتراکات عدیده فرهنگی، اجتماعی و تاریخی ملل دو کشور و اهمیت راهبردی آن کشور در اراده هژمونیک ایالات متحده آمریکا در کنار ادله فراوان دیگر از جمله وجود جمعیت قابل توجه آذری و کرد زبان در دو سوی مرزهای دو کشور و حساسیت اکثریت قابل توجه آنان به مقولات مربوط به نحوه تعامل جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه، سبب شده است روابط سیاسی بین دو کشور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و ضرورت بازخوانی سیاست خارجی دو کشور در قبال مسائل فی‌مابین و همچنین مسائل منطقه‌ای را بیش از پیش نمایان می‌نماید. کشور ترکیه در منطقه‌ای واقع شده است که به دلایل فراوان جغرافیایی، سیاسی و ... بخصوص همسایگی با کشورهای ایران، عراق و سوریه که امروزه کشورهای پیشانی خط مقاومت می‌باشند مورد توجه قدرت‌های جهانی^{۳۱} بوده و از طرفی دیگر تمایل وعلاقه بیش از پیش و طولانی مدت دولت‌های حاکم بر ترکیه به پیوستن به اتحادیه اروپایی زمینه مساعدی را برای طرف‌های غربی جهت پیگیری تمایلات و منافع خود در ترکیه فراهم آورده است.

۲۹- Tensions
30- Threaten
31- Global Powers

از طرفی دیگر جمهوری ترکیه و سران آن در سیاستی دیگر در طی سال‌های اخیر به دنبال احیای امپراتوری بزرگ عثمانی بوده و به همین دلیل نیز سعی در اعمال اراده خود در منطقه و بخصوص تحولات اخیر جهان اسلام داشته و در این راستا سرمایه‌های وسیعی را بکار برده‌اند. از منظری دیگر، جمهوری اسلامی ایران که عنصر اصلی مقاومت در دنیای اسلام می‌باشد با رویکرد و سیاست کاهش تنش در قبال همسایگان و اتحاد جهان اسلام در مقابل استکبار، توانسته است به حول و قوه الهی موفقیت و کامیابی‌های فراوانی در عرصه منطقه‌ای و کشورهای اسلامی از جمله یمن، عراق، سوریه و لبنان بدست آورده که این مهم با شیطنیت بیگانگان و برخی از تفکرات، در درون سران کشور ترکیه سبب القای احساس خطر برای بعضی از مسئولین این کشور شده است که ایران را رقیبی استراتژیک^{۳۲} جهت دستیابی به اهداف بلندمدت خود می‌دانند.

این مهم ضرورت مطالعه و تحقیق و اتخاذ اقدامات عملی برای ارتقای سطح روابط فی‌مابین و کاستن از تنش‌های موجود را گوشزد نموده و دلسوزان سیاست خارجی دو کشور را برآن می‌دارد که ضمن توجه ویژه به حقایق موجود فی‌مابین آنها به طراحی طرق و شیوه‌های کاهش تنش‌های فعال در بین دو کشور به‌خصوص تنش‌های ژئواکونومیکی اقدام نمایند.

پیشینه تحقیق

الف) پایان نامه‌ها

بعضی از پایان نامه‌هایی که به‌صورت غیرمستقیم با این عنوان ارتباط دارند عبارتند از :

۱- استراتژی ژئوپلیتیک ترکیه در قبال مسئله منطقه‌ای، رساله جهت اخذ درجه دکتری Ph.d دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران، استاد راهنما: دکتر حسن کامران، دانشجو: محمد جعفر آجرلو، تدوین شده در سال ۱۳۸۶. سوال اصلی این رساله عبارت‌است از: آیا جهت‌گیری سیاست منطقه‌ای ترکیه تهدیدی بر امنیت ملی ایران است؟

۲- شناخت سیاست منطقه‌ای ترکیه و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران، رساله جهت اخذ درجه دکتری Ph.d دانشگاه عالی دفاع ملی، استاد راهنما: دکتر محمود سریع القلم، دانشجو: ذبیح الله

ابراهیمی ترکمانی، تدوین شده در سال ۱۳۸۱. سوال اصلی این رساله عبارت است از: آیا جهت‌گیری سیاست منطقه‌ای ترکیه تهدیدی بر امنیت ملی ایران است؟

۳- بررسی روابط ترکیه و اسرائیل و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران در دهه ۱۹۹۰، پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، استاد راهنما: دکتر ملکوتیان، دانشجو: علی اسدیان، تدوین شده در سال ۱۳۸۳. سوال اصلی این پایان نامه عبارت است از: آیا از برقراری روابط بین کشورهای ترکیه و اسرائیل امنیت ملی ایران تهدید می‌شود یا خیر؟

۳- جغرافیای امنیتی ترکیه و تهدید نظامی علیه جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد، پژوهشکده علوم دفاعی و استراتژیک دانشگاه امام حسین^(ع)، استاد راهنما: دکتر غلامرضا محرابی، دانشجو: مهدی نطق پور، تدوین شده در سال ۱۳۷۹. سوال اصلی این پایان نامه عبارت است از: آیا جغرافیای امنیتی ترکیه تهدید نظامی علیه جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود؟ چرا و چگونه؟

۴- موانع همگرایی بین ایران و ترکیه و تأثیرات آن بر امنیت سیاسی کشور، پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد، دانشکده و پژوهشکده عالی جنگ و علوم دفاعی دانشگاه امام حسین^(ع)، استاد راهنما: دکتر عباس مهری، دانشجو: غلامرضا محرابی، تدوین شده در سال ۱۳۹۱. سوال اصلی این پایان نامه عبارت است از: موانع همگرایی بین ایران و ترکیه چیست؟ و چه تأثیراتی بر امنیت سیاسی کشور دارد؟

ب) مقالات

۱- قدرت‌یابی اسلام‌گرایان در ترکیه و تأثیر آن بر روابط این کشور با جمهوری اسلامی ایران، نویسندگان: نورالدین اکبری، فصلنامه علمی پژوهشی رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، شماره ۱۳۸۷.۱۵.

۲- ساختار و توانمندی نظامی کشور ترکیه، نویسندگان: دکتر قاسم ترابی، ماهنامه اطلاعات راهبردی، سال نهم، شماره ۸۹، ۱۳۹۰.

هدف از تحقیق

برشماری و احصاء منابع تنش ژئواکونومیکی میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه.

پرسش تحقیق

منابع ژئواکونومیکي تنش در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه کدامند؟

روش تحقیق

با توجه به ماهیت متغیرها، این پژوهش از نوع کاربردی - توسعه‌ای می‌باشد و با نظر به نوع تحقیق و به منظور استفاده بهینه از نظرات اندیشمندان و صاحب‌نظران، روش تحقیق، توصیفی- تحلیلی و پیمایشی خواهد بود. ابزار و روش گردآوری اطلاعات از طریق روش کتابخانه‌ای و به صورت فیش برداری و جمع‌آوری اسناد بوده و اطلاعات لازم به منظور گویه‌سازی متغیرها انجام و گویه‌های جامعه آماری را از طریق میدانی و با ابزار پرسش‌نامه و مصاحبه با صاحب‌نظران مورد بررسی قرار گرفت.

شیوه پردازش داده‌ها پس از احصاء و برشماری داده‌ها، آنها را با استفاده از نرم افزار spss تجزیه و تحلیل نموده و به بررسی نتایج حاصل از پردازش داده‌ها پرداخته شد.

ادبیات نظری تحقیق

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- مفهوم ژئواکونومیک.

اواخر جنگ سرد، عده ای از محققین با توجه به تحولات پیش آمده مفهوم جدیدی به نام ژئواکونومیک را وارد عرصه تحلیل های نظام جهانی نمودند. دلایلی که منجر به تمرکز بر اصطلاح ژئواکونومیک^{۳۳} گردید عبارتند از:

۱- ارائه طرح گلاس‌نوست^{۳۴} از طرف گورباچف^{۳۵} که اصلاحات اقتصادی شوروی را مد نظر قرار می داد؛

۲- اهمیت یابی مداوم کشورهای دارنده منابع انرژی و قدرت اقتصادی در صحنه نظام بین الملل؛

۳- وابستگی روزافزون قدرت‌های جهانی به منابع انرژی (زین العابدین، ۱۳۹۰: ۲۳۹).

³³- Geoeconomics

³⁴- Glasnost

³⁵- Mikhail Sergeyevich Gorbachev

با توجه به دلایل فوق، از دهه ۸۰ محققین بسیاری به تحقیق در زمینه موضوع ژئواکونومیک اقدام نموده اند.

ادوارد لوت واک^{۳۶} نیز از جمله کسانی است که به ساخت دستور زبان تجارت تأکید کرده و آن را جایگزین منطق تضاد گذشته قرار می دهد (مولایی، ۱۳۸۲: ۱۶۰-۱۶۱). وی خبر از آمدن نظم جدید بین المللی در دهه ۹۰ می داد که در آن ابزار آلات اقتصادی جایگزین اهداف نظامی شده و به عنوان وسیله اصلی که دولت ها برای تثبیت قدرت و شخصیت وجودیشان در صحنه بین المللی به آن تأکید می کنند مورد توجه قرار می گیرند و این ماهیت ژئواکونومی است (مولایی، ۱۳۸۲: ۱۶۲).

دکتر عزتی نیز معتقد است: ژئوپولیتیک سنتی در مباحث سرزمینی راهی بر ژئواکونومی ارائه می دهد. فروپاشی شوروی که نمودی از عدم موفقیت ایدئولوژی کمونیستی و تفکر توسعه اراضی بود، نشان دهنده این اصل اساسی است که به منافع اقتصادی شهروندان شوروی سابق کمتر توجه شده است. در حالی که جایگاه ژئواکونومی، ماوراء این اهداف تعیین می شود. البته، نه به این معنی که ژئواکونومی ناشی از کشور گشایی یا نفوذ دیپلماسی است بلکه به این مفهوم که «یکی از طرق دستیابی به کاربرد بالاترین مهارت ها بخش اقتصادی است». مهم تر از همه این که موقعیت مطلوب اقتصاد جهانی تنها به وسیله پیشرفت و توسعه نسل آینده در سیستم های هوایی و رایانه ای و بیوتکنولوژی مواد جدید و خدمات مالی و ... ممکن خواهد بود و کماکان در این صحنه افرادی هستند که در موقعیت های جهانی قرار دارند و با ایجاد هماهنگی های جهانی موفق به کشف یک الگوی رهبری شده اند و شکست خورده ها کسانی هستند که صرفاً توجه به خطوط تولید دارند و در صورت گسترش بازارهای ملی شان تنها به حفظ تولید اقلام و مواد اولیه توجه می کنند (عزتی، ۱۳۸۰: ۱۰۷).

در همین رابطه دکتر مجتهدزاده می نویسد: دیدگاه ویژه ژئواکونومیک عبارت است از مطالعه اثرگذاری عوامل یا زیربناهای اقتصادی در محیط کشوری، منطقه ای یا جهانی در ساختار شکل گیرنده ژئوپلیتیکی منطقه ای یا جهانی (مجتهدزاده، ۱۳۸۹: ۱۴۱).

ایشان حتی معتقدند که جهان کنونی که در حال طی مرحله پست مدرنیستی خود است «یک‌سره به کارکرد زیربناهای اقتصادی در شکل دادن ژئوپولیتیک جهانی تعلق دارد. به این منظور وی می‌افزاید: نظام جهانی دگرگون شونده کنونی، پس از گذشتن از مرحله پیگیری ایدئولوژی در هم‌آوردی‌های ژئوپولیتیک جهانی، وارد دوران پست مدرن می‌شود که یک‌سره به کارکرد زیربناهای اقتصادی در شکل دادن ژئوپولیتیک جهانی تعلق دارد و جهانی شدن اقتصاد بازار آزاد، نظام جهانی پست مدرن را شکل می‌دهد (مجتهدزاده، ۱۳۸۹: ۱۴۱).

۱-۲- روابط سیاسی.

عبارت «روابط سیاسی» که معادل فارسی عبارت «دیپلماسی» است از پرکاربردترین عبارات سیاسی است که برای مجامع علمی و سیاسی کشور جا افتاده بوده و بدون احساس لزوم به ارائه تعریف واحد، تقریباً همگان از آن، یک استنباط را دارند. لیکن به منظور غنای علمی تحقیق، تعریف عملیاتی این تحقیق از متغیر «روابط سیاسی»، به نقل از کتاب درآمدی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، به این شرح خواهد بود: «روابط سیاسی، عبارت است از فن و هنر بهره‌گیری از کلیه امکانات در جهت تأمین منافع ملی در صحنه روابط بین الملل» (ایزدی، ۱۳۸۰: ۳۹).

۲- منابع ژئواکونومیک تنش:

زمانی که بخش یا تمام قابلیت‌های اقتصادی دولت-ملت‌ها در گرو مسایل جغرافیایی باشد اقتصاد جغرافیایی یا ژئواکونومیک شکل می‌گیرد. در واقع طراحی‌های دراز مدت اقتصادی دولت‌ها در مرزها بر منابعی استوار است که می‌توان آنها را در شمار منابع مشترک به حساب آورد (کریمی پور، ۱۳۸۰: ۲۰).

سپس نویسنده کتاب «مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان» ضمن تقسیم منابع تنش به سه حوزه ژئواکونومیک، ژئوپولیتیک و ژئو کالچر موارد ذیل را در شمار تنش‌های ژئواکونومیک می‌داند:

۱. اختلاف نظر در مکان تقسیم آب؛

۲. برداشت گسترده از بخش علیای رودخانه‌هایی که وارد چند کشور می‌شوند؛

۳. اختلاف بر سر مالکیت جزیره‌ها و میدان‌های نفتی آنها؛

۴. اختلاف بر سر مسائل کشتیرانی؛

۵. محدوده‌های فلات قاره، صیدگاه، مناطق انحصاری اقتصادی؛

۶. حق دسترسی دولت محصور در خشکی به آبهای آزاد از طریق عبور از خاک کشور همسایه (کریمی پور، ۱۳۸۰: ۲۰).

براساس آنچه در این بخش که به منظور دستیابی به مبانی نظری متقن از متغیر مستقل تحقیق گذشت و با تعیین مصداق بر موارد احصائی، تنش‌های ژئواکونومیک محتمل و ممکنه در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه را می‌توان این‌گونه دسته بندی نمود:

- ۱- رقابت ایران و ترکیه جهت دستیابی به اقتصاد برتر منطقه؛
 - ۲- رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی؛
 - ۳- مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا؛
 - ۴- دخالت ترکیه در تأمین آب رودهای مرزی ارس، ساری جو، جلیک، زولاچای و نازلوچای که از خاک ترکیه سرچشمه می‌گیرند؛
 - ۵- قاچاق مواد سوختی از جمله بنزین و گازوئیل از ایران به ترکیه با توجه به اختلاف قیمت بسیار زیاد قاچاق احشام از ایران به ترکیه؛
 - ۶- قاچاق کالاهای غیرمجاز صوتی و تصویری و البسه از ترکیه به ایران؛
 - ۷- فعالیت اقتصادی ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی در ترکیه به‌خصوص جنوب شرق این کشور و مناطق پیرامونی ایران.
- ۳- روابط سیاسی

۳-۱- **رهیافت های روابط سیاسی.** امروزه در مطالعه سیاست خارجی کشورها از الگوهای متعددی استفاده می شود، به عنوان مثال می توان بر مبنای دو الگوی آرمان گرایی یا واقع گرایی به طراحی مدل نظری و عملی سیاست خارجی پرداخت (منصوری، ۱۳۶۵: ۱۱) از این رو مفاهیمی همچون «آرمان گرایی»، «واقع گرایی»، «رفتار گرایی» و همچنین «نو واقع گرایی» مورد بررسی اجمالی قرار می گیرد.

۳-۲- پیدایش آرمان‌گرایی. مطالعه روابط بین الملل به عنوان یک رشته مستقل و آزمون جامع و نظام‌مند آن با جنگ جهانی اول آغاز گردید. جنگ، بسیاری از نظرات مسلط درباره دیپلماسی و حقوق بین‌الملل را خدشه دار کرد و روابط و سیاست بین الملل را به تفکری صلح طلبانه و جهان شمول از طریق برقراری نظام امنیت جمعی و تأکید جامعه ملل سوق داد. در این راستا آرمان‌گرایی در دو دهه ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ بر مطالعات بین الملل مسلط گردید (قوام، ۱۳۸۴: ۳۶).

به اعتقاد دکتر دهقانی فیروزآبادی، اگرچه، آنچه در سیاست خارجی جمهوری اسلامی آرمان‌گرایی خوانده می‌شود با مکتب فکری آرمان‌گرایی در روابط بین الملل، انطباق و همخوانی ندارد ولی از این نظریه می‌توان برای تحلیل رفتار سیاست خارجی ایران در بعضی از دوره‌ها و حوزه‌های موضوعی نظیر «طرح گفتگوی تمدن‌ها» در دوره ریاست جمهوری خاتمی بهره گرفت (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۲۰).

۳-۳- پیدایش واقع‌گرایی. جنگ‌های بزرگ و خسارت‌های ناشی از آن انسان را به یافتن راه‌هایی برای جلوگیری از جنگ سوق می‌دهد. گاهی به ارائه یک الگوی عملی یا یک دیدگاه نظام‌گونه که مورد پذیرش همگان باشد، می‌انجامد و بعضی مواقع در عمل به نظم و روش جدیدی منجر می‌شود. جنگ جهانی دوم که موجب فروپاشی جامعه ملل، به عنوان جامعه حافظ صلح گردید، ضمناً تجلی و نمود شکست آرمان‌گرایی سال‌های بین دو جنگ نیز محسوب می‌شود. این شکست باعث گردید که بسیاری از اساتید حقوق بین الملل و علمای علوم اجتماعی، نظریه «واقع‌گرایی» را به عنوان پارادایم عینی‌تر مطالعات روابط و مسائل بین الملل مطرح نمایند. این نظریه که با انگیزه یافتن راه‌های جلوگیری از جنگ و در همان حال به عنوان واکنشی در مقابل نظریه آرمان‌گرایانه حاکم بر جهان، بین دو جنگ شکل گرفت مانند تمام نظریه‌ها و ایدئولوژی‌ها از اوضاع و نیازهای زمانه‌اش متأثر بوده و با تغییر این اوضاع، نظریه‌ی فوق نیز صلابت و در نتیجه تأثیر خود را از دست داده است (دوئرتی و فالتزگراف، ۱۳۷۲: ۳۵).

۳-۴- سنت واقع‌گرایی کلاسیک. واقع‌گرایی، مبین دوره‌ای است که مربوط به قرون گذشته تا آغاز جنگ جهانی دوم است. واقع‌گرایی در شکل کلاسیک آن در اثر توسیدید یعنی

(جنگ پلوپونز) هفت قرن پیش از میلاد منعکس شده است. در عصر مدرن در اروپا ماکیاولی (شاهزاده)، کلازویتز (درباره جنگ)، هابز (لویاتان)، لئوپولدینک (اولویت سیاست خارجی)، ماینک (دلیل وجود دولت)، و در آمریکا افرادی مانند کیسینجر، مورگنتا، کنان و در شرق منسیوس، شون دزو و کاتیلیا به بحث پرداختند. هگل می‌گوید: «مهمترین وظیفه دولت حفظ خود است. به نظر تریچکه سیاست قدرت بیان مستند مشیت الهی، جنگ آزمون الهی است که سر نوشت ملتها را تعیین می‌کند.» (مشیرزاده، ۱۳۸۶: ۷۶-۷۸).

هابز به امکان تغییر بنیادین رفتار انسان‌ها باور نداشت. وی روابط بین الملل را در وضعیتی طبیعی تلقی می‌کرد که در آن قانون جنگل حاکم است. در چنین شرایطی میثاق بدون شمشیر صرفاً کلماتی اند که نمی‌تواند انسان را حفظ کنند. در این که چه کسی نخستین واقع گرای بزرگ در تاریخ است اتفاق نظر وجود ندارد. از نظر دوئرتی، منسیوس و کاتیلیا نخستین واقع گرا می‌باشند. لیکن نیبور، آگوستین را نخستین واقع گرا می‌داند (دوئرتی و فالتز گراف، ۱۳۷۲: ۳۶).

۳-۵- واقع گرایی. واقع گرایی به صورت یک رویکرد نظری از اواخر دهه ۱۹۳۰ وارد عرصه بین الملل شد و در دهه ۱۹۶۰ به واسطه مسایل روان شناختی از سوی رفتارگرایان به چالش کشیده شد. اهمیت واقع گرایی در این است که برای مدت طولانی این رشته با رفتارگرایی عجین شده است و اصولاً در شکل دادن به آن نقش بسیار مؤثری داشته است (قوام، ۱۳۸۴: ۷۹). واقع گرایان دولت را بازیگر اصلی صحنه سیاست بین الملل تلقی می‌کنند و سازمان‌های غیرحکومتی در چارچوب روابط میان دولت‌ها عمل می‌کنند. دولت بر خلاف سطح داخلی، در سطح خارجی در یک نظام فاقد اقتدار مرکزی با سایر دولت‌ها در همزیستی به سر می‌برند و برای تأمین امنیت و بازار با یکدیگر به رقابت می‌پردازند، ماهیت چنین رقابتی بر اساس بازی با حاصل جمع صفر تبیین می‌گردد. واقع گرایان ضمن تأکید بر منافع ملی بر این اعتقادند که اصولاً از بین بردن گزینه قدرت، صرفاً یک آرمان است اصولاً کل سیاست مبارزه‌ای برای قدرت تعریف می‌شود (قوام، ۱۳۸۴: ۸۰).

نوشته‌های هانس مورگنتا استاد آمریکایی و آلمانی تبار روابط بین الملل به عنوان یکی از جدی‌ترین طرفداران واقع گرایی، بزرگ‌ترین نماد عینی مطالعات جهانی شده است. کتاب او

تحت عنوان «سیاست میان ملل» در واقع گام اولیه ولی تعیین کننده در نزدیک شدن سیاست بین الملل به الگوی علوم طبیعی بود. به باور مورگنتا سیاست همانند جامعه مشمول قوانین عینی است که ریشه در نهاد بشر دارد. او می نویسد: «واقع گرایی همان گونه که عینیت قوانین سیاست را قبول دارد، امکان توسعه نظریه های عقلانی را که بتواند این قوانین عینی را هر چند به شکل ناقص و یک جانبه بیان کند می پذیرد.» (مورگنتا، ۱۳۷۴: ۶-۵).

۳-۶- رفتار گرایی. رفتارگرایی به عنوان نظریه ای اجتماعی و علمی در نقد نظریات قبلی در اواخر دهه ۱۹۵۰ و در دهه ۱۹۶۰ مطرح گردید. ولی این نظریه نیز همانند واقع گرایی، علاقمند به مفهوم سازی علوم اجتماعی، کمی کردن متغیرها و مدل سازی علمی بود. پیش از جنگ جهانی اول سیاستمداران و تاریخ نگاران در بررسی تاریخ دیپلماسی از روش های صرفاً توصیفی فلسفی بهره می گرفتند و پس از جنگ به دنبال اسباب و علل چیستی و چگونگی روابط بین الملل رفتند و در این جهت فعالیت خود را عمدتاً معطوف به دستیابی به دلایل بروز جنگ و چگونگی جلوگیری از آن داشتند. تمرکز بر دستیابی به علل جنگ، روش توصیفی فلسفی مطالعات بین الملل را بی اعتبار و مفروض های پوزیتیویسم، به عنوان معرفت غالب مطالعات روابط بین الملل جایگزین آن گردید، به نحوی که تا به امروز تمام حوزه های مطالعات و نظریات در روابط بین الملل یعنی رهیافت های واقع گرایی، آرمان گرایی، نوواقع گرایی، رفتار گرایی، و مارکسیسم ساختاری را تحت الشعاع خویش قرار داده و تمام محافل دانشگاهی و علمی جهان غرب و جهان در حال توسعه را تسخیر کرده است (توسلی، ۱۳۷۶: ۴۷-۴۵).

۳-۷- نو واقع گرایی. در واقع، نوواقع گرایی در اوایل دهه ۱۹۸۰ به عللی نظیر ورود جنگ سرد به مرحله نوین و رقابت تسلیحاتی میان شرق و غرب در واکنش به رفتار گرایی و نیز اندیشه های افراطی و موضوع وابستگی متقابل تجدید حیات یافت. دکتر قوام در این رابطه می نویسد: «نو واقع گرایی خیلی از ویژگی های واقع گرایی کلاسیک نظیر دولت به عنوان بازیگر اصلی سیاست بین الملل و قدرت را به صورت مفهوم تحلیلی - محوری حفظ نموده ولی عمدتاً توجهات را به مختصات ساختاری نظام بین المللی دولت ها معطوف می کند، نه به واحدهای متشکل آن.» (قوام، ۱۳۸۴: ۸۴).

کنت والتز با تأکید بر ملاک و معیار علم بودن سیاست بین الملل و ضرورت تسری متدها و روش های علوم طبیعی به روابط بین الملل اعتقاد دارد که نظریه روابط بین الملل باید توضیح دهنده قواعد منظم رفتار دولت ها به شکلی مختصر و مفید و قابل آزمون باشد. او می نویسد: قوانین در صورتی ایجاد می شود که آزمون های مطالعاتی و آزمایشگاهی را پشت سر گذارند. قوانین، واقعیت های قابل مشاهده هستند و به قوت خود باقی می مانند» (۳-۱۰ Waltz, ۱۹۷۹).

به هر حال، نواقع گرایی از هر بابت جایگزین رهیافت های دیگر گردید. همچنین در این دهه که در مطالعات روابط بین الملل از آن به عنوان دهه رفتار گرایی نام برده می شود، تعدادی از نظریه پردازان با بهره مندی از پوزیتیویسم منطقی بنیان گذار رهیافت رفتار گرایی در روابط بین الملل شده و زمینه ساز نگرش جدیدی در چارچوب فکری مطالعات حوزه سیاست و روابط بین الملل گردیدند. رفتارگرایی در حوزه مطالعات روابط بین الملل را می توان بازتاب روایت آمریکایی پوزیتیویسم دانست که حاوی فرضیاتی عمدتاً تجربی است و مسائل مورد مطالعه و پژوهش خویش را در یک رابطه علت و معلولی انجام می دهند و ضمن اینکه بر استفاده از دستاوردهای علوم طبیعی و علوم انسانی تأکید می ورزد. در واقع رفتارگرایی با بهره مندی از مفاهیم و روش های علمی مطالعه منسجمی را برای مطالعه و نقد و بررسی مسائل و پدیده های روابط بین الملل و قانونمند کردن آنان انجام می دهد (Knorr, ۱۹۶۹:۴).

۴- امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

بی تردید حیاتی ترین و مهم ترین ارزش ملی، حفظ موجودیت و بقای هر کشور است. موجودیت و بقای جمهوری اسلامی ایران نیز بر حسب حفظ تمامیت ارضی، حاکمیت ملی و استقلال و ادامه حیات ملت و نظام جمهوری اسلامی تعریف می گردد. مفهوم امنیت ملی امنیت به عنوان اصلی ترین وظیفه دولت ها از جمله مفاهیم پیچیده و مبهمی است که توجه، وقت و هزینه زیادی را از سوی سیاستمداران تصمیم سازان و نظامیان به خود اختصاص داده است. برخلاف برخی از موضوعات عینی پیچیده که از نظر مفهومی ساده و روشن هستند، امنیت ملی هم از نظر مفهومی و هم از نظر عینیت خارجی دارای ابهام و کدورت است. این ابهام در مفهوم امنیت باعث شده است که ولفرز آن را به عنوان یک نماد ابهام آمیز که اصلاً ممکن نیست دارای

معنای دقیق باشد معرفی کند (افتخاری، ۱۳۸۱: ۲۵). آلستایر بوکان نیز معتقد امنیت واژه‌ای است که معانی بسیاری دارد (هافندرون، ۱۳۷۲: ۳).

برخی نیز امنیت را مفهومی عقب مانده به شمار می آورند که ناشی از فقر پژوهش‌های اصیل در خصوص کالبد شکافی مفهومی امنیت است که منجر به بروز ابهام و چند معنایی شدن امنیت شده است (افتخاری، ۱۳۸۱: ۱۶). در این راستا بوزان با معرفی امنیت به عنوان یک مفهوم توسعه نیافته دلیل اصلی عدم گسترش امنیت به مثابه یک مفهوم در روابط بین الملل را در نحوه کاربرد آن در کتاب‌ها و مقالات می‌داند (بوزان، ۱۳۷۸: ۲۰). همچنین به عقیده وی امنیت ملی را نمی‌توان به طور کلی تعریف کرد، بلکه تنها در مواردی مشخص می‌توان آن را معین کرد (بوزان، ۱۳۷۸: ۶). با این وجود، تعاریف گوناگونی از مفهوم امنیت ملی از سوی نظریه پردازان مختلف ارائه شده است. به عقیده ولفرز، امنیت از بعد واقع بینانه به معنای عدم وجود تهدید علیه ارزش‌هاست و از بعد ذهنی بر عدم وجود هراس از جمله به ارزش‌ها تاکید دارد (ماندل، ۱۳۷۹: ۴۹). ولتر لیپمن بر آن است که یک ملت زمانی امنیت دارد که مجبور نباشد منافع مشروع خود را صرف پرهیز از جنگ نماید و قادر باشد در صورت لزوم، آن منافع را از طریق جنگ حفظ کند (روشندل، ۱۳۷۴: ۱۱). آشوری امنیت ملی را اینگونه تعریف می کند: امنیت ملی حالتی است که ملتی فارغ از تهدید از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی یا خاک خود به سر برد (آشوری، ۱۳۷۳: ۳۹) کالج دفاعی ملی کانادا امنیت ملی را حفظ راه و روش زندگی قابل پذیرش برای همه مردم و مطابق با نیازها و آرزوهای مشروع شهروندان می‌داند که شامل رهایی از حمله و یا فشار نظامی، براندازی داخلی و یا نابودی ارزش‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی می شود که برای کیفیت زندگی ضروری هستند (ربیعی، ۱۳۸۳: ۱۳).

این پیچیدگی و ابهام در تعریف مفهوم امنیت ملی دو علت دارد: نخست اینکه بررسی‌های امنیت یکی از شاخه‌های فرعی روابط بین الملل است که در آن بر سر اندیشه‌های نظری اصلی اختلاف نظر عمیقی وجود دارد. دوم اینکه در قطب مفهوم امنیت عناصر هنجاری است که سبب می‌شود تحلیل گران و سیاست گذاران نتوانند از طریق بررسی‌های تجربی روی تعریف واحدی به توافق برسند (تریف و دیگران، ۱۳۸۳: ۱۱).

تمام تعاریفی که در بالا ذکر شد مربوط به ادبیات سنتی امنیت بود که علی‌رغم تفاوت در تعاریف بر چند فرض بنیادی استوار هستند:

الف) دولت- ملت‌ها و ارزش‌ها و منافع ملی به‌عنوان مرجع امنیت مطرح می‌شوند؛

ب) تهدیدها بر ضد این ارزش‌ها و منافع ناشی از خارج از مرزهای ملی است؛

ج) این تهدیدات اغلب دارای ماهیتی نظامی هستند و معمولاً نیز مستلزم یک پاسخ نظامی می‌باشند.

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

در این بخش به تجزیه و تحلیل پاسخ‌های برآمده از پرسش‌نامه پرداخته و ضمن نگاشتن جداول فراوانی داده‌ها در یک نگاه به خروجی‌های نرم افزار SPSS استناد نموده و مواردی هم‌چون میانگین، انحراف معیار، معناداری آزمون تی و رتبه میانگین را تبیین و سپس گویه‌هایی که از سطح معناداری مناسب و استاندارد برخوردار بودند را مشخص نموده است. در پاسخ به سوال: «منابع ژئواکونومیک تنش در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه کدامند؟» این‌گونه تحلیل می‌شود که:

گویه‌های مربوط به متغیر منابع ژئواکونومیک تنش

تأثیر خیلی کم		تأثیر کم		تأثیر متوسط		تأثیر زیاد		تأثیر خیلی زیاد		گویه‌های منابع ژئواکونومیک
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۴	۱۱.۸	۶	۱۷.۶	۴	۱۱.۸	۱۵	۴۴.۱	۵	۱۴.۷	رقابت ایران و ترکیه جهت دستیابی به اقتصاد برتر منطقه
۱	۲.۹	۶	۱۷.۶	۱۱	۳۲.۴	۱۰	۲۹.۴	۶	۱۷.۶	رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی
۲	۵.۹	۷	۲۰.۶	۶	۱۷.۶	۱۲	۳۵.۳	۷	۲۰.۶	مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح‌های عبور

										خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا
۱۱.۸	۴	۴۷.۱	۱۶	۱۴.۷	۵	۱۷.۶	۶	۸.۸	۳	دخالت ترکیه در تأمین آب رودهای مرزی ارس، ساری جو، جلیک، زولچای و نازلوچای که از خاک ترکیه سرچشمه می گیرند
۱۴.۷	۵	۲۳.۵	۸	۲۶.۵	۹	۱۴.۷	۵	۲۰.۶	۷	قچاق کالاهای غیرمجاز صوتی و تصویری و البسه از ترکیه به ایران
۲۰.۶	۷	۲۹.۴	۱۰	۲۶.۵	۹	۱۴.۷	۵	۸.۸	۳	فعالیت اقتصادی ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی در ترکیه بخصوص جنوب شرق این کشور و مناطق پیرامونی ایران

شاخص‌های مربوط به منابع ژئواکونومیکی تنش

رتبه میانگین	معنا داری آزمون تی	انحراف معیار	میانگین	شاخص‌های منابع ژئواکونومیکی تنش	ردیف
۳.۴۱	۰.۱۴۸	۱.۲۷۳	۳.۳۲	رقابت ایران و ترکیه جهت دستیابی به اقتصاد برتر منطقه	۱
۳.۵۱	۰.۰۳۳	۱.۰۷۶	۳.۴۱	رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی	۲

۳	مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا	۳.۴۴	۱.۲۱۱	۰.۰۴۱	۳.۹۴
۴	دخالت ترکیه در تأمین آب رودهای مرزی ارس، ساری جو، جلیک، زولاچای و نازلوچای که از خاک ترکیه سرچشمه می گیرند	۳.۳۵	۱.۱۷۸	۰.۰۹۰	۳.۵۷
۵	قاچاق کالاهای غیرمجاز صوتی و تصویری و البسه از ترکیه به ایران	۲.۹۷	۱.۳۵۹	۰.۹۰۰	۲.۸۷
۶	فعالیت اقتصادی ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی در ترکیه بخصوص جنوب شرق این کشور و مناطق پیرامونی ایران	۳.۳۸	۱.۲۳۱	۰.۰۷۹	۳.۶۹
مقدار آزمون مربع کای: ۹.۷۱۳		درجه آزادی: ۵		سطح معناداری: ۰/۰۸۴	

یافته‌های جدول بالا حاکی از این می‌باشد که از شش منبع تنش احصاء شده در منابع تنش ژئواکونومیک، دو منبع تنش مورد تایید قرار گرفت که عبارتند از: ۱- رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی؛ ۲- مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا

نتیجه گیری

در پاسخ به سوال تحقیق با توجه به نظرات خبرگان و کارشناسان این حوزه که در جامعه آماری به آنها پرداخته شد باید عنوان نمود که اولاً از نظر این دسته از کارشناسان منبع تنش در مولفه ژئواکونومیک در رابطه دو کشور وجود داشته و محتمل است و ثانیاً از منظر نخبگان، تنش‌های ژئواکونومیک با رتبه میانگینی ۱/۷۲ در روابط سیاسی دو کشور قرار گرفتند. بر اساس یافته‌های تحقیق و اولویت‌بندی آنها طبق نظر خبرگان جامعه آماری پژوهش، منابع

ژئواکونومیکي تنش در روابط سياسي جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه به ترتيب اولويت عبارتند از:

- ۱- رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی
- ۲- مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح‌های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا.

لازم به ذکر است تعداد ۴ تنش بالقوه در مؤلفه ژئواکونومیک در پرسشنامه نهایی حائز معناداری استاندارد آزمون تی نشدند، که این مهم به معنای آن است که از نظر خبرگان و کارشناسان جامعه آماری میزان تأثیر این تنش‌ها در رابطه سیاسی دو کشور به اندازه ای نیست که قابل توجه باشد و یا تنش بالفعل را (حداقل در زمان فعلی و با وضعیت موجود) بوجود آورد.

جدول کلی تنش‌های محتمل در روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه

رتبه میانگین	معناداری آزمون تی	انحراف معیار	میانگین	منابع تنش	ردیف	مؤلفه های تنش
۳.۵۱	۰.۰۳۳	۱.۰۷۶	۳.۴۱	رقابت دو کشور جهت نفوذ در بازارهای منطقه قفقاز و آسیای مرکزی	۱	تنش های ژئواکونومیک
۳.۹۴	۰.۰۴۱	۱.۲۱۱	۳.۴۴	مخالفت مشترک ترکیه و آمریکا با طرح های عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی از فضای سرزمینی ایران جهت انتقال به اروپا	۲	

پیشنهادهای به محققین آینده

- ۱- تشکیل کارگروه و میز مشترک بین مسئولین امر به‌ویژه در وزارت امور خارجه به همراه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و سایر نهادهای دخیل در سیاست خارجی جهت نزدیک شدن افکار و راه کارهای اساسی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛
- ۲- تلاش و پیگیری مسئولین امر جهت بررسی و حل مسئله کردها در کشورهای درگیر با این مسئله تا این مسئله به‌طور ریشه ای حل و فصل گردد؛
- ۳- تلاش همه جانبه جهت روشن‌گری مردم ترکیه توسط فضای مجازی و روابط فرهنگی تا حصول و تحقق این هدف که همه کشورهای مسلمان و من‌جمله کشور ترکیه رابطه خود را اعم از رابطه سیاسی، اقتصادی و نظامی با رژیم منحوص صهیونیستی به حداقل و در نهایت قطع نمایند؛
- ۴- افزایش تماس‌ها و رفت‌آمدهای دیپلماتیک جهت نزدیک‌سازی عقاید و خواست‌های جمهوری اسلامی با سیاستمداران و مسئولین ترکیه جهت کاهش تنش‌ها؛
- ۵- تلاش مسئولین امر در وزارت خارجه جهت همراهی ترکیه با جمهوری اسلامی درخصوص مسئله بیداری اسلامی؛
- ۶- روشنگری و بکارگیری مردم منطقه جهت جلوگیری از برانگیخته شدن احساسات پان‌ترکیستی و همراهی هر چه بیشتر مردم منطقه با اهداف جمهوری اسلامی؛
- ۷- تلاش فرهنگی و رسانه‌ای جهت نشان دادن حقایق اسلام و اینکه اسلام برای همه امور از جمله سیاست و اداره جامعه برنامه دارد به مردم منطقه و جهان اسلام در مقابله با الگوی لائیسزم که از طرف ترکیه تبلیغ می‌گردد.

منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- احمدی، حسین. تحولات منطقه ای ویژه قفقاز. تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران. (۱۳۸۵).
- ۳- اسدی کیا، بهناز، جمهوری آذربایجان، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه (۱۳۸۷).
- ۴- اصطخری، ابواسحاق ابراهیم. ممالک و مسالک. (به کوشش بهرام افشار و ترجمه محمد بن عبدالله تستری) تهران: موقوفات دکتر محمود افشاریزدی (۱۳۷۳).
- ۵- افتخاری، اصغر؛ کالبد شکافی تهدید؛ تهران: دانشگاه امام حسین (ع)، مرکز مطالعات دفاعی و امنیت ملی (۱۳۸۵).
- ۶- افشردی، محمد حسین. ژئوپلیتیک قفقاز و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات دوره عالی جنگ سپاه. (۱۳۸۱).
- ۷- امینی، ابراهیم، سیاست خارجی حکومت اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران: ۱۳۶۰.
- ۸- انوشه، حسن و دیگران، دانشنامه ادب فارسی (جلد پنجم ادب فارسی در قفقاز). تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۸۲).
- ۹- ایزدی، بیژن، سیاست خارجی ج. ا. ا.، دفتر تبلیغات اسلامی، قم: ۱۳۷۱.
- ۱۰- ایولا کست، عوامل و اندیشه ها در ژئوپلیتیک (علی، فراستی، مترجم)، تهران: نشر آمین. (۱۳۸۳).
- ۱۱- بخشایشی، احمد، سیاست خارجی ج. ا. ا.، انتشارات آوای نور، تهران: ۱۳۷۵.
- ۱۲- بخشایشی اردستانی، احمد. اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران، موسسه انتشارات آوای نور (۱۳۷۵).
- ۱۳- بیات، کاوه، توفان بر فراز قفقاز. تهران مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه. (۱۳۸۰).
- ۱۴- تریف، تری و دیگران؛ مطالعات امنیتی نوین؛ ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی؛ تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی (۱۳۸۳).
- ۱۵- توسلی، غلامعباس، نظریه های جامعه شناسی تهران: سمت (۱۳۷۶).
- ۱۶- جعفری ولدانی، اصغر، بررسی تاریخ اختلافات مرزی ایران و عراق، (تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، (۱۳۶۷).
- ۱۷- حاجی یوسفی امیر محمد، ایران و رژیم صهیونیستی ؟ از همکاری تا منازعه. تهران: دانشگاه امام صادق (ع) (۱۳۸۲).
- ۱۸- حاجی یوسفی، امیر محمد، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در پرتو تحولات منطقه ای. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی (۱۳۸۴).

- ۱۹- حافظ نیا، محمدرضا. قدرت و منافع ملی (مبانی، مفاهیم و روش های سنجش)، تهران: انتخاب. (۱۳۸۶).
- ۲۰- حقیقت، صادق ، مسئولیت های فراملی در سیاست خارجی دولت اسلامی ، مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری ، تهران : ۱۳۶۷.
- ۲۱- خلیلیان، سید خلیل. حقوق بین الملل اسلامی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی(۱۳۶۱).
- ۲۲- خمینی، سیدروح الله؛ تحریر الوسیله؛ ترجمه: سید محمد باقر همدانی؛ تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، جلد ۲، (۱۳۷۸).
- ۲۳- دفتر جریان شناسی تاریخ معاصر، روایت دلواپسی ، تهران : ۱۳۸۴.
- ۲۴- رضائی، روح اله ، سیاست خارجی ج . ا. ا. ، ترجمه علیرضا طیب ، نشر نی ، تهران : ۱۳۸۰.
- ۲۵- رنجبر، مقصود، ملاحظات امنیتی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ تهران: پژوهشکده مطالعات (۱۳۸۷).
- ۲۶- سجاد پور، محمدکاظم ، سیاست خارجی ج . ا. ا. ، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی ، تهران : ۱۳۷۹.
- ۲۷- قوام، عبدالعلی، اصول سیاست خارجی و سیاست بین الملل، انتشارات سمت، تهران: ۱۳۷۲.
- ۲۸- کاظمی، علی اصغر، دیپلماسی نوین ، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی ، تهران : ۱۳۶۷.
- ۲۹- لاریجانی محمد جواد، مقولاتی در استراتژی ملی ، مرکز ترجمه و نشر، تهران : ۱۳۶۹.
- ۳۰- محمدی، منوچهر، اصول سیاست خارجی ج . ا. ا. ، انتشارات امیرکبیر، تهران : ۱۳۶۵.
- ۳۱- منصوری، جواد، اصول سیاست خارجی ج . ا. ا. ، انتشارات امیرکبیر، تهران : ۱۳۶۵.
- ۳۲- مرکز تحقیقات اسلامی، امریکا از دیدگاه رهبری ، قم ۱۳۷۸.
- ۳۳- نخعی، هادی ، توافق و تزام منافع ملی و مصالح اسلامی ، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی ، تهران: ۱۳۷۶.